



**CHDPU**  
CHIRCHIQ DAVLAT  
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI



O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,  
FAN VA INOVATSIYALAR VAZIRLIGI  
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI  
GUMANITAR FANLAR FAKULTETI  
FAKULTETLARARO IJTIMOYIY FANLAR KAFEDRASI

# FALSAFA VA E'TIQOD: O'TMISH, BUGUN VA KELAJAK

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

## MATERIALLARI



23-24-aprel, 2025

**“FALSAFA VA E'TIQOD: O'TMISH, BUGUN VA KELAJAK”  
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya  
TASHKILIY QO'MITASI**

**Tashkiliy qo'mita raisi:**

**G'.I. Muxamedov**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori.

**Tashkiliy qo'mita a'zolari:**

**B.X. Eshchanov**

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor.

**S.B. Qorayev**

Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor.

**D.B. Axmadjanov**

O'quv ishlari bo'yicha prorektor.

**O.A. Ortiqov**

Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektor.

**S.X. Gayupova**

Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'lim boshlig'i.

**R.A. Ikramov**

Gumanitar fanlar fakulteti dekani.

**L.K. Axatov**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini mudiri.

**Tashkiliy qo'mita ishchi guruhi:**

**Madalimov T.A.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini dotsenti

**Jo'rayev H.A.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini dotsenti

**Koshanova N.M.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini dotsenti

**Tashmetov T.X.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini dotsenti

**Karshiyev Sh.S.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini dotsenti

**Neshitov P.Yu.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini dotsenti

**Xaytmetov R.K.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini katta o'qituvchisi

**Muhammadiyev L.G.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini katta o'qituvchisi

**Nafasov A.K.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini katta o'qituvchisi

**Eronov S.Q.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini katta o'qituvchisi

**Saidusmanov B.A.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini katta o'qituvchisi

**Usmanov A.X.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Sunnatov T.R.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Tuganova L.Dj.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Toshtemirov R.A.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Ilmurodova f.Sh.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Yo'ldoshev U.X.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Abdullayeva D.N.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Sa'dullayeva M.X.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Xolmo'minov G.B.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Miraxmedova Sh.N.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Yakubov X.M.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Imomova U.I.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Tadjibayeva R.O.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Umarova Sh.B.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Yursinboyev J.M.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Nurmanov Sh.J.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Abdullayev T.S.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Maxkamov D.Sh.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Ilyosov Sh.B.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

**Burliyev U.K.**

Fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasini o'qituvchisi

## ТАРИХ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Илмуродова Феруза Шакировна

ЧДПУ, Факультетларaro ижтимоий фанлар кафедраси

тарих фани ўқитувчиси

**Аннотация:** Ушбу мақолада ривожланган давлатларда тарих фанини ўқитишда қўлланилаётган илғор тажрибаларга назар ташланади. Тарих фанини ўқитишда турли хорижий давлатларнинг илғор тажрибалари таҳлил қилинган. АҚШ, Германия, Япония каби мамлакатлар таълим тизимида тарих фанининг ўрни, уни ўқитишдаги замонавий ёндашувлар, интерактив методлар, таълим технологияларидан фойдаланиш усуллари кўриб чиқилган. Шунингдек, ўқувчиларда тарихий тафаккурни шакллантириш, танқидий фикрлашни ривожлантириш ва ватанпарварлик руҳини оширишда халқаро тажрибанинг аҳамияти алоҳида таъкидланган.

**Калит сўзлар:** таълим, инновацион, ёндашув, интерактив, методлар, кейс стади, (Case study), таълимда рақамли технологиялар, илмий тадқиқот, ўқитиш, танқидий фикрлаш, ривожлантириш, халқаро таълим стандартлари, тарихий манбалар, проект, ўқитиш (Project-based learning), амалий машғулотлар, таълимда мулоқот, мунозара маданияти, музейлар, тарихий объектлар.

Бугунги кунда глобаллашув жараёни туфайли дунёда туб ўзгаришлар юз берди. Инсонлар ҳаётининг барча соҳаларида, шу жумладан таълим соҳасида чуқур маданиятларaro интеграция ҳақиқатга айланди. Таълим оламида таълимнинг моҳияти ва ўзига хос мақсадлари ҳақидаги ғоялар ўзгармоқда. Бу ўқитувчиларни ўқув жараёнини ташкил этишда янги ёндашувларни излашга олиб келади. Ҳар бир давлатнинг тараққиётида тарих фанини тўғри ва самарали ўқитиш муҳим ўрин тутди. Айниқса, олий таълим тизимида тарих фанини ўқитиш нафақат билим бериш, балки талабаларда миллий ва инсоний кадриятларни шакллантириш, танқидий фикрлаш, манбалар билан ишлаш каби кўникмаларни ривожлантиришга хизмат қилади. Тарих фанини самарали ўқитишда дунё мамлакатлари тажрибаси катта аҳамиятга эга. Ривожланган давлатларда ушбу фанни ўқитишда интерфаол усуллар, танқидий фикрлашни ривожлантириш, тарихий манбалар билан мустақил ишлашга алоҳида эътибор қаратилади. Масалан, АҚШда талабалар тарихий ҳужжатлар асосида таҳлил юритадилар, Буюк Британияда талабалар билан шахсий мулоқот ("tutorial") орқали машғулотлар ўтказилади, Германияда тарих таълими амалиёт билан боғланган ҳолда олиб борилади, Японияда эса ахборот технологиялари ва визуал воситалар кенг қўлланилади. Шундай қилиб, мактаб ривожланишининг

hozirgi bosqichida, xususan, tarixni ўqitish b'ycha xoriжий tajribani va umuman taъlim tizimini ўrganiш muхim va dolzarbdir.

Tabiийki, barча jaхon mamlakatlarining xoriжий tajribasini t'ulik ўrganiш mumkin emas, chunki bu mavzu juda keng. Amerika Q'ushma Шtatlarida tarix taъlimi fanlararo ёндашув asosida amalga оширилади. Университетларда талабалар naфaқat millий tarix, balki jaхon tarixi, siёсий tarix, madaniy va iqtisodiy tarix b'ycha хam bilim oladilar. Taъlim jaraёnida manба таҳлили, tarixий хужжатлар билан ишлаш, очик мухокамалар va эссе ёзиш каби усуллар keng қўлланилади. Талабалар мустакил тадқиқот олиб боришга рағбатлантирилади.

Amerika taъlim tizimi ҳақидаги маълумотлар E. Й. Кучеренконинг "Amerika мактаби рус ўқитувчиси нигоҳида" мақоласида мактаб ўқувчиларининг барча таълим bosqичларини бевосита кузатган va мақсадли таққослаган, шунингдек, Q'ushma Шtatлардаги таълим тузилишига oid бошқа қўллаб-қувватловчи мақолаларни таҳлил қилган. Amerika мактабида тарихни ўқитиш муаммолари унинг китобининг ажралмас қисми бўлган Joanna Petra Мрачковскийнинг "Amerika мактабида тарихни ўқитиш муаммолари" нашрида бевосита мухокама қилинади. Amerika мактаблари тарихи таълимининг кўплаб муаммоли масалалари, масалан, дарсликлар b'ycha ziddiyat, tarixий фактларнинг бузилиши, афросентризм тушунчасининг тарқалиши, тарих дастурлари атрофидаги тортишувлар va бошқалар тасвирланган. Тарих ўқитиш ўрта мактабда (яъни 6 ёки 7-синфдан) бошланади. Талабалар математика, инглиз тили, табиий fanлар va жисмоний тарбия, шунингдек, ижтимоий fanлар (кўпинча jaхon тарихини ўз ичига олади) дарсларида қатнашишлари шарт.

Ўрта мактабда 2-4 йиллик ижтимоий fanлар, масалан, Amerika қ'ushma Шtatларининг тарихи киритилган. Агар мактабда тарихни ўқитиш вақти ҳақида гапирадиган бўлсак, ҳар бир мактаб тумани маъмурияти ўқув режаси, ўқув материаллари va бошқалар тўғрисида ўз қарорларини қабул қилади. Тарих учун ҳафтасига 5 академик соат ажратилади (яъни кунига 1 дарс). Соатлар сони мактаб ўқув дастурига va давлатнинг ижтимоий тартибига қараб фарқ қилиши mumkin. Мактаб дарслиklarига берилган номлар диққатга сазовордир. Ўқитиш усулларига келсак, фақат саналар, исмлар, фактлар va турли жанрларнинг номлари ўргатилади. "Болалар ҳикояни ўрганиш ўрнига, маълумотни ёдлаб олишади va имтиҳонларни топширгандан сўнг, уни унутишади. Уларнинг ўтмишда содир бўлган воқеалар билан шахсий муносабатлари йўқ. Multimedia ускуналари, хариталар, фотосуратлар, Internet ресурслари, video материаллар, махсус ўқув дастурлари va бошқалар. тарихни ўрганишда хam фаол

фойдаланилади, бу Америка мактабларида қўшимча таълим муассасалари билан яхши таъминланганлигининг кўрсаткичидир.

Америка мактабларида тарих ва бошқа ижтимоий фанлар бўйича имтиҳонлар кўпинча ёзма равишда олинади.

Ўқитиш жамият томонидан қўйилган мақсадларга жавоб беради. Ўқитиш натижалари бевосита мактаб даражасига, ўқитувчининг малакасига, ўқитиш усуллари ва ўқувчиларнинг мавзуни идрок этишга тайёрлигига боғлиқ. Британия мактабининг тарихий таълими С. V. Фоменконинг "Буюк Британияда мактаб тарихий таълимнинг замонавий концепциясини шакллантириш тўғрисида" мақоласида тавсифланган бўлиб, унда инглиз методистларининг ишларига асосланиб, буюк Британияда мактаб тарихини ўрганишдаги асосий мақсад ва вазифалар, усуллар ва муаммолар ҳисобланади. Замонавий Британия мактаблари тарихини ўқитиш тизими XX аср давомида ривожланди.

Буюк Британиядаги замонавий тарихий мактаб жуда бағрикенг ва объективдир. Британия мактаблари тарихи таълими курси, методистлар таъкидлаганидек, фуқаролик руҳини, жамиятга дахлдорлик туйғусини ва бу масъулиятни тарбиялаши керак.

Британия мактабларида асосий билим манбаи ва синфда ишлаш воситаси дарслик эмас, балки ҳужжат ёки бошқа тарихий манба, кўпинча тасвирий (расмлар, чизмалар, расмларнинг репродукциялари ва бошқалар.). Британия мактабида тарихни ўрганиш сиёсат ва урушларга эътибор бермайди. Дарслар, айниқса қуйи синфларда, кўпинча суҳбатлардан иборат бўлиб, улар давомида одамлар қандай яшаганлиги ҳақида фикр юритади. Буюк Британияда тарих фанини ўқитиш анъанавий ва замонавий усулларнинг уйғунлашуви асосида ташкил этилган. Оксфорд ва Кембриж университетларида "tutorial" деб аталувчи шахсий машғулотлар орқали талабаларнинг тарихий фикрлаши чуқурлаштирилади. Ўқув режаларида тарихий манбаларни танқидий таҳлил қилиш, эссе ёзиш ва мулоҳаза юритиш марказий ўрин эгаллайди. "Tutorial" — бу атама, айниқса Буюк Британиядаги Оксфорд ва Кембриж университетларида, таълимнинг махсус шаклини англатади. Уни ўзбек тилига қуйидагича таржима қилиш мумкин:

**Tutorial — шахсий машғулот / индивидуал дарс**

Бу таълим шаклида:

- ҳар бир талаба 1–2 киши бўлиб,
- профессор ёки ўқитувчи билан бевосита, юзма-юз (ёки онлайн)

машғулот ўтади,

- талаба олдиндан эссе ёки тадқиқот ишини тайёрлаб келади,

• дарсда шу иш юзасидан баҳс, таҳлил ва фикр алмашув амалга оширилади. Ўзбек таълим тизимидаги одатий маърузалардан фарқли равишда, **tutorial** машғулотлари талабаларнинг мустақил фикрлаши, таҳлил қилиш қобилияти ва нутқ маданиятини ривожлантиришга қаратилган. Германия олий таълим муассасаларида тарих фанини ўқитишда таълим ва илмий тадқиқот узвий боғланган. Университетларда талабаларга ўзларининг илмий ишланмалари устида мустақил ишлаш имкони берилади. Шунингдек, тарихий билимни жамият эҳтиёжларига мослаштириш, амалиёт билан боғлашга катта эътибор қаратилади. Мисол учун, музейлар, архивлар ва тарихий мерос объектлари билан ҳамкорликда амалий машғулотлар ўтказилади.

Табиийки, болалар учун тўғридан–тўғри улар билан боғлиқ бўлган тарихни ўрганиш анча қизиқроқ, яъни болалар катта қизиқиш билан микро тарих деб аталадиган нарсаларни - ўз қишлоғи, шаҳри, кўчаси ёки оиласи тарихини ўрганадилар.

Жаҳон тарихи бўлимидаги модуллардан қадимги Рим, Франция инқилоби ёки Американинг қора танли халқлари ҳақидаги модулларни танлаши мумкин. Баҳолар ўқитувчининг маърузада айтганларини шунчаки такрорлаш учун эмас, балки ўз ғояларини ишлаб чиқиш, ўз лойиҳасини ишлаб чиқиш учун ресурслардан (Internet, кутубхона) фойдаланиш учун, энг муҳими - мавзу бўйича мазмунли, ҳар томонлама хабардор ва асосли жавоб учун берилади. Немис мактабларида тарихни ўқитиш биринчи босқичда бутун тарих курси ўрганилади, иккинчи босқичда такрорланади, лекин мураккаброқ, муаммоли даражада. Германияда жамиятнинг турли мақсадларига жавоб берадиган ҳар хил турдаги мактаблар мавжуд ва шунга мос равишда турли мактаблар тарихни ўрганишга ҳар хил вақт сарфлашади. Тарих ўқув дастурларида турли фанлараро муносабатларни амалга оширишга алоҳида эътибор берилади. Японияда тарих фанини ўқитиш миллий ва минтақавий қадриятларни сақлаб қолишга, талабаларда ватансеварликни оширишга қаратилган. Шу билан бирга, замонавий ахборот технологиялари, интерактив дарслар, визуал воситалар – хариталар, графиклар, видеоматериаллардан кенг фойдаланилади. Таълим жараёнида муаммоларни таҳлил қилиш ва уларга ечим топиш қобилияти ривожлантирилади.

Умумий таълим тизимларини ва хусусан, юқори сифатли таълим билан машҳур бўлган 3 та ривожланган хорижий мамлакатларда (Америка Қўшма Штатлари, Буюк Британия ва Германия) тарихни ўқитишда уларда таълимнинг айрим жиҳатларини таҳлил қилиш ва ўз тажрибаларини қўллаш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида хулоса чиқариш мумкин. Биринчидан, тарихий синфларни барча турдаги ўқув воситалари: multimedia ва компьютер ускуналари,

хариталар, дарсликлар, барча турдаги қўлланмалар ва ёрдамчи материаллар билан таъминлашга эътибор қаратиш лозим. Америкадаги дарсликлар талабаларнинг ўз мамлакати, ватанпарварлиги ва фуқаролиги билан фахрланишини шакллантириш учун мўлжалланган. Бундан ташқари, болалар ўзларининг қизиқишларига мувофиқ маълум бир тор мавзу бўйича қўшимча тарихий курсларни мустақил равишда танлашлари мумкинлиги жуда диққатга сазовордир. Ўз фикрини баҳолаш, ўз ғояларини ишлаб чиқиш, ўз лойиҳасини ишлаб чиқиш ва мавзу бўйича мазмунли, ҳар томонлама хабардор ва асосли жавоб бериш Британия мактаблари тарихи таълимининг муҳим таркибий қисмларидан биридир. Тарих дарсларида ўқитувчининг фикрига тўғри келмаса ҳам, у ерда ўз фикри қабул қилинади. Бундай амалиётни жорий этиш керак. Шундай қилиб, тарихни ўқитишнинг хорижий тажрибаси шуни кўрсатадики, тарих фанини самарали ўқитиш учун интерфаол усуллар, манба таҳлили, мустақил изланиш, мулоҳаза ва баҳслар ташкил этиш муҳим ҳисобланади. Ўзбекистон олий таълим тизимида ҳам ушбу тажрибалардан фойдаланиш, миллий моделни ривожлантириш тарих таълими сифатини оширишга хизмат қилади.

#### REFERENCES

1. Большакова О. Разноцветные картинки//Итоги. 2000. № 17. URL: <http://www.itogi.ru/archive/2000/17/111920.html> (Дата обращения 13.12.2011)
2. Германская система образования //Отечественные записки. 2002. № 2. URL: <http://www.strana-oz.ru/?numid=3&article=182>
3. Кучеренко Е.Ю. Американская школа глазами российского педагога// Директор школы . 2003. № 4. С. 56-62. URL:<http://pravo33.wordpress.com/2010/10/28/> (Дата обращения 09.12.2011)
4. Ленц М.В. Содержание школьного исторического образования в Германии// Молодежь и наука – третье тысячелетие: Материалы студенческой науч.-практ. конф. Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2006. С. 140-146.
5. Мифы и реальность американского школьного образования//Жизнь в США [сайт] URL: <http://qwester.ru/2011/05/mify-i-realnost-amerikanskogo-shkolnogo-obrazovaniya/>
6. Михайлова Н., Кипнис Д., Кипнис А. Школьное образование в Германии. 1999. URL:<http://lib.ru/TEXTBOOKS/GERMAN/schule.txt>
7. Мрачковска И. Проблемы преподавания истории в американской школе//История. 2001. № 7. URL: <http://his.1september.ru/2001/07/3.htm>

8. Обзор системы образования Великобритании//Тринити Трэвел (Обучение в Англии) [сайт]. URL: <http://www.trinity-travel.ru/education/secondary-education/>
9. Образование в Великобритании//Отечественные записки. 2002. № 1. URL:<http://www.strana-oz.ru/?article=145&numid=2>
10. Олевич В. Преподавание истории в американской школе в сравнении с российской: интервью//